

3. І. Хоменко

аспірант кафедри загальної,
вікової та практичної психології
Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка

**СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРБУЛІНГУ
В МЕРЕЖЕВОМУ СПІЛКУВАННІ ПІДЛІТКІВ:
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті розглянуто соціально-психологічний аспект проблем запобігання булінгу в спілкуванні підлітків у кіберпросторі, проаналізовано зарубіжні та вітчизняні дослідження з дотичної проблематики, з'ясовано головні причини появи й перебігу подібних переслідувань. Визначено психологічні особливості кіберагресії як новітньої форми соціальної девіації та види впливу інтернет-цькування на психологічну безпеку підлітків. Наведено статистичні дані аналізу дослідниками проявів явищ кібербулінгу в різних країнах світу, здійснено систематизацію заходів запобігання та боротьби з інтернет-переслідуваннями, які застосовуються в розвинутих країнах Європи та Америки.

Ключові слова: соціальні мережі, інтернет, мережеве спілкування, кібербулінг, кіберзалякування, онлайн-безпека.

Постановка проблеми. Спілкування значних груп людей у глобальній мережі Інтернет нині стало атрибутом високотехнологічного суспільства, а широкий доступ до інформаційних ресурсів – складником сучасного культурного та освітнього середовища. Науковцями і практиками з'ясовано, що кожного року аудиторія користувачів всесвітніх комунікаційних мереж значно розширюється, а підлітки й молодь становлять більшість цієї аудиторії, проводячи в мережах по кілька годин на добу – аж до 16 годин в окремих випадках [1]. Інтернет-простір приваблює підлітків не лише можливостями самоосвіти й саморозвитку, але першочергово потенціалом комунікації практично в будь-якій точці земної кулі в будь-який час дня і ночі, що вкрай складно при традиційному офлайновому спілкуванні. Всесвітня мережа щодня відкриває нові можливості для пошуку інформації, але водночас інтернет створює гострі ризики, висуваючи на перший план питання онлайн-безпеки, особливо стосовно дітей підліткового вікового періоду. Закордонні дослідники часто говорять про комунікативну депривацію (М. Джуммер), коли дитина стає закритою ("closed child" – П. Мортлі) для відвертого спілкування з однолітками, втрачає емоційний контакт із батьками або педагогами, які на цьому етапі відіграють основну роль у соціально-психологічному становленні (С. Іванов). Також ученими спостережено, що дорослі не завжди розуміють важливість щирого, відвертого взаємопорозуміння з дитиною та не відчують певної загрози від віртуальної комунікації (Ф. Астанціні). За таких умов інтернет повністю заміняє інтимно-особистісне спілкування підлітка з дорослими і ровесниками (О. Пережогін).

Систематизуючи прояви насилля в мережах, дослідники зазначають: підлітки переважно використовують можливості сайтів Facebook, YouTube, Twitter, Qzone, Instagram, до яких намагаються бути підключеними. Провідними формами взаємодії з однокласниками стає спілкування в блогах, переглядання інтернет-щоденників, обмінювання миттєвими повідомленнями (IM), текстовими повідомленнями, листами електронною поштою, обмін відео, комунікація в чатах тощо. Діти використовують сайти, щоб залишатися на зв'язку з друзями, завести нових приятелів, фліртувати з дівчатками (хлопчиками), будувати плани на майбутнє. Такий зміст і форми спілкування зараховуємо до позитивних можливостей мереж, водночас акцентуємо, що у різноманітних проявах поширюється явище кібербулінгу, яке розглядаємо як сучасний цифровий аналог дитячого знущання.

Залякуваннями в інтернеті як зростаючою проблемою в глобальному масштабі створена Організація Об'єднаних Націй, де говорять навіть про такі форми кібербулінгу, які переростають у кіберзлочинність. Кіберзлочинність може мати багато проявів (знущання, образи, чутки або погрози, виявлення та обмін приватними даними або несправжніми фотографіями та представлення себе як іншої особи тощо). Як і залякування, це також є результатом деструктивної групової динаміки, де панує низький рівень толерантності та обмеженого сприйняття різноманітності людей. Кіберпереслідування може мати серйозні та тривалі наслідки для її жертв, частково завдяки своїй здатності поширюватися незалежно від часу та географічних меж. Кібернасильство зачіпає значну кількість дітей та підлітків, і дослідження свідчать,

що ця кількість зростає щороку, адже збільшується використання мобільних пристроїв дітьми. Його наслідки можуть бути спустошливими та невідворотними для потерпілих і їхніх сімей, а також для шкільних громад, які не вирішують проблеми по мірі їх появи або взагалі не помічають їх. Кібернапади часто призводять до зниження самооцінки, посилення депресії та почуття безсилля, у багатьох випадках їхній вплив жертви недооцінюють, що ускладнює вирішення проблем на тривалий час.

Учені підкреслюють, що є кілька основних причин кібербулінгу: прагнення завоювати авторитет серед однолітків і користувачів; потреба бути на виду і показати свою перевагу; міжкультурні конфлікти, засновані на значній відмінності в традиціях, мові і зовнішності; почуття ненависті, ворожості або заздрощів до конкретних користувачів, бажання їм помститися; вчинення агресивних дій у соціальних мережах від нудьги заради розваги [2]. Таким чином, можна говорити про те, що кібербулінг як прояв насильства серед підлітків є нагальною проблемою, яка потребує вивчення, обговорення і пошуку методів вирішення.

Для розробки проблеми істотне значення має те, що теоретичні питання вияву та профілактики кібернасильства (кібербулінгу) висвітлюють у своїх роботах П. Агатстон, О. Баришполець, О. Блискун, Р. Ковальські, Є. Кулик, О. Лапа, С. Лімбер, Л. Найдъонова, М. Робін й інші. У працях Г. Грачова, Л. Пережогіна, О. Черкасенко, Л. Чуприни, Р. Susan, W. Patricia та ін. наведено значну кількість прикладів того, як люди ховаються за псевдоіменами в інтернеті та вчиняють агресію стосовно інших членів електронної мережі, що їй сприяє поширенню такого явища, як кібербулінг.

Аналіз психолого-педагогічної, соціологічної літератури свідчить, що актуальні дані містяться в дослідженнях, проведених протягом останніх років в Європі, Австралії, Канаді та США. Це пояснюється як активним розвитком комунікаційних електронних мереж у руслі розвитку передових технологій, так і рівнем публічного доступу до інформації в цих демократичних країнах. Більшою мірою проблема кіберпереслідування розроблена зарубіжними вченими, зокрема канадськими та американськими, у той час як в Україні це явище значно пізніше стало предметом інтересу учених та практиків. Серед українських дослідників виділяємо публікації Л. Найдъонової, однак швидкий розвиток мережевого спілкування, поява нових засобів спілкування (айпади, айфони, планшети тощо), новітніх інформаційних технологій актуалізує соціально-психологічний аспект формування готовності дитини до діяльності в мережевому спілкуванні та запобігання проявам кібербулінгу.

Метою статті вбачаємо аналіз соціально-психологічного аспекту світового досвіду запобігання кібербулінгу в мережевому спілкуванні підлітків.

Виклад основного матеріалу. У процесі системного аналізу комплексу різнопланових джерел із проблеми доходимо висновку, що нині немає спільного визначення мережевих нападів на європейському і світовому рівнях, однак загально визнано, що вони складаються з повторюваних вербальних та психологічних переслідувань і відбуваються за допомогою електронних та цифрових засобів. Такі повторення завжди присутні, зроблені вони з наміром заподіяти шкоду, є настирливими й відображують порушення рівноваги між жертвами та виконавцями. Ініціатори нападів мають відчуття безкарності, анонімності, відсутності підзвітності та змогу легко досягати нескінченної аудиторії без географічних і часових меж. Їх можна назвати маніпуляторами, адже сьогодні досить популярним стало поширювати неправдиву інформацію засобами «модних» соціальних мереж – Facebook, Instagram та інші. Маніпуляція як нав'язування маніпулятором своєї волі у формі прихованого психологічного впливу передбачає своєю основою експлуатацію емоцій людини. Соціальні ж сервіси (мережі) допомагають «безцензурно» транслювати маніпуляційні дії, моментально їх публікувати і так само швидко поширювати. Причому видалити або змусити припинити поширювати будь-яку інформацію в інтернеті набагато важче, ніж у сучасних ЗМІ [3].

Кіберагресія містить широкий діапазон різних форм поведінки: від грайливо-жартівливого до психологічного віртуального терору. До основних факторів, що сприяють прояву агресії в соціальних мережах, можна зарахувати анонімність, доступність, низьку ціну за інтернет-послуги. Анонімність робить кіберпереслідування набагато простішим для агресора, оскільки він не бачить реальної реакції жертви.

Варто зазначити загальновідоме – повноцінний розвиток індивіда залежить від якості міжособистісного спілкування. Особливо актуальними є дослідження міжособистісних відносин у підлітковому віці, коли «образ Я» як елемент самосвідомості проходить важливий етап розвитку. Оскільки формування «образу Я» у підлітка не завершено, то психологічне насильство накладає на нього значний відбиток. Проте нині незначна кількість учених концентрує увагу на психологічному аспекті проблеми та аналізі причин деструктивної поведінки підлітків в інтернеті [4]. В окремих роботах американських дослідників вивчено вплив кібербулінгу на суїцидальну поведінку: встановлено, що жертви інтернет-цькування і його ініціатори порівняно з іншими підлітками значно частіше здійснювали спроби самогубства – у 1,9 і 1,5 рази відповідно [5].

Згідно з проведеним у США дослідженням, у 2004 р. 6,5% опитаних підлітків зазнали кібербулінгу [6]. Дослідження Я. Юновена, проведене в

2008 р., встановило, що 72% учнів зазнали кібербулінгу [7]. Більшість таких досліджень визначають таке відсоткове співвідношення підлітків, які зазнали кібербулінгу: від 6% до 30%. У цих рамках знаходяться показники, отримані в результаті дослідження А. Ленхарт у 2007 р. [8], У. Ріверса і Н. Норета в 2007 р., Р. Ковальські і С. Лімбер у 2007 р. [9]. Дослідження, проведене Pew Research Center у 2014 р., показало, що 40% користувачів мережі Інтернет хоча б раз у житті стикалися з кібербулінгом на власному досвіді (ставали жертвами самі або були свідками інтернет-булінгу щодо інших людей). За іншими даними, у США тільки за один рік 41% школярів відчувли вплив в середньому трьох атак кібербулінгу, близько 13% – чотирьох-шести, 19% – семи і більше [10]. В Європі найбільше підлітків і юнаків зазнали цього виду насильства в Польщі (52%) і Естонії (31%), найменше – в Бельгії (10%) [4].

У США компанія McAfee, що входить до складу Intel Security, представила результати свого дослідження «Підлітки за комп'ютером 2014: питання захисту особистої інформації, спілкування в соціальних мережах і кібербулінгу» [11]. У щорічному дослідженні вивчали поведінку у віртуальному просторі й особливості мережевого спілкування дітей підліткового віку. Консалтингова фірма The Futures Company з 2 по 14 квітня 2014 р. провела усне опитування 1 502 хлопців і дівчат-американців у віці від 10 до 18 років, рівномірно охоплюючи вікові категорії обох статей. За даними цього заходу, 87% опитаних стали свідками кібербулінгу (заякування і цькування в мережах). У 2013 р. 27% опитаних підтвердили, що вони були жертвами кібербулінгу. Результати цього опитування нами наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Результати опитування
американських школярів у 2014 році [5]**

Причини, які називали опитані діти	% від загальної групи
Зовнішність	72%
Національність або віросповідання	26%
Статева сфера	12%

Але це не завжди було причинами кібербулінгу, а скоріше тим чинником, за допомогою якого підлітки намагалися образити або принизити один одного, звертаючи, насамперед, увагу на зазначені особливості [12].

Провівши у близькому до зазначеного вище контексті опитування групи підлітків віком 14–16 років стосовно переслідування в інтернеті, ми виявили: 100% опитаних користуються мережею Інтернет; 40% дітей були свідками кібербулінгу; поведінка 30%, як вони самі вважають, могла призвести до таких явищ. Як бачимо, результати нашого опиту-

вання загалом відповідають показникам, отриманим вченими в інших країнах, що зумовлює і тему цієї статті, і її завдання – аналіз досвіду запобігання явищ кібербулінгу, представленого в працях іноземних учених і психологів-практиків.

Враховуючи мотивацію кібербулерів та специфіку цього явища, зарубіжні дослідники проблеми також розглядають нормативні й морально-етичні засоби його запобігання. Такі чинники, як обмежена здатність сприймати причинно-наслідкові зв'язки або розвиток емпатії, не вважають тими, що впливають на виникнення комп'ютерних розбіжностей, адже дітям часто важко помітити й усвідомити, наскільки шкідливою для інших може бути їхня діяльність у віртуальному світі. Тому вчені – педагоги і психологи – наполегливо рекомендують пам'ятати про важливість ролі вихователів та вчителів у подоланні симптомів комп'ютерного переслідування серед молоді, пояснюють, що зазвичай винуватці агресії є людьми з низькою соціальною компетентністю, які мають труднощі в міжособистісних стосунках, тому використовують у спілкуванні соціально неприйнятні методи, що тенденція використовувати цей тип актів агресії у підлітків пов'язана з низькою самооцінкою та відчайдушною спробою побудувати свій образ завдяки іншим. Найшвидший відгук на навіть м'які прояви агресії, а також навчання та моделювання належної поведінки в контексті нових технологій вважають найефективнішим способом мінімізації шкоди, яку може принести кіберпереслідування. В американській пресі інтернет-цькування серед підлітків вже міцно входить до топу найбільш обговорюваних проблем. На жаль, в Україні ця сфера є ще не досить вивченою, тому ми маємо самі подбати про життя і безпеку своїх дітей.

Це завдання вимагає інноваційних рішень, підходів і проектів, які мають цифрову або мобільну базу і можуть запобігати, підвищувати обізнаність, пропонувати підтримку, сприяти звітності про інциденти та допомагати винуватцям зрозуміти наслідки своєї поведінки. Розглянемо деякі рішення, що сприяють запобігання негативних явищ, які застосовуються в різних країнах світу й спрямовані на зацікавлені сторони – батьків, учителів та дітей.

За словами міністра освіти Великобританії Е. Боллза, під визначення кібербулінгу здебільшого потрапляє публікація і поширення в мережах образливих текстів, відео і фотографій, загроз, а також видача себе за «жертву» в онлайні, але навчальні заклади часто не приділяють належної уваги цій проблемі. Тим часом такий вид цькування часто виявляється досить стресовим для підлітка, переважно через анонімність агресорів і неможливість зупинити її учасників. Більшість випадків заякування серед школярів не вважаються правопорушеннями і вирішуються на рівні

школи, але деякі види знущань є незаконними, про що слід повідомляти поліції. Здебільшого це залякування з подальшим насильством, шантаж із використанням засобів зв'язку, цькування на ґрунті ненависті. Суворому покаранню підлягають випадки кібербулінгу, що підпадають під Закон Великобританії про шкідливі контакти 1988 р. [13].

У Німеччині кібербулінг зараховується до делікту – приватного або цивільно-правового проступку, який передбачає покарання для дорослих до 5 років. Підлітки переважно піддаються меншому покаранню – до 10 днів арешту або примусових виправних робіт. Працює також закон про «захист прав молодого покоління», в якому є параграфи, що регулюють використання медіа [14].

У травні 2011 р. Міністр освіти Франції спільно з підтримкою Facebook постановила: кібербулери мають бути ідентифіковані і за певних обставин звільнені від занять або виключені зі школи. Вчителі зобов'язані вести облік контенту блогів [14].

Інший помітний інцидент стався в Австралії. Там група підлітків напала на 17-річну школярку, зняла напад на відео, а потім завантажила на YouTube. Юні злочинці вихвалялися своїми витівками в колі ровесників, адже все, що для цього треба було зробити – просто дати посилання на відеоролик. Після цього інциденту кібербулінгу в 1 500 австралійських шкіл був заблокований доступ до YouTube. Однак австралійські психологи, які аналізували ситуацію, констатували: впливати на всіх підлітків шляхом культивування «позитивного» світогляду явно не вдасться [13].

Як превентивний захід деякі дослідники [15] пропонують обмежити або заборонити доступ до соціальних мереж у школах, а також заборонити школярам користуватися смартфонами для виходу в соціальні мережі. Однак цей захід є важко реалізованим. Своєю чергою, власники великих соціальних мереж зацікавлені в мінімізації випадків кібербулінгу щодо своїх користувачів – як підлітків, так і дорослих. Наприклад, Instagram і Facebook надають змогу видалити або блокувати окремих користувачів за допомогою особистих налаштувань; також можна передати адміністраторам інформацію про образи в діях користувача за допомогою кнопки «Поскаржитися» («Report»). Подібний захід дослідники нових медіа [16] зараховують до прояву «силового дисбалансу», оскільки жертви булінгу мають змогу заблокувати кривдника. Також у жовтні 2016 р. Facebook перезапустив центр запобігання цькуванню (facebook.com/safety/bullying), розроблений спільно з Єльським центром емоційного інтелекту. Одним із методів запобігання і профілактики кіберцькування центр називає розробку навчального курсу, присвяченого безпечній поведінці в інтернеті. Можливо, подібний курс міг би знизити рівень участі підлітків у процесах кібербулінгу та стати

перспективним напрямом майбутніх досліджень у визначеній сфері.

Дитячий фонд ООН Unicef разом із Miami Ad School запустив серію принтів, щоб привернути увагу до цькування в мережі та можливих наслідків такої поведінки для інших користувачів. Творці кампанії використали логотипи найбільших соціальних платформ, показавши те, що відбувається із людьми, які зазнають кібербулінгу в реальному житті. Кампанія вийшла зі слоганом «Соціальні мережі можуть вбити. Будьте добрими в онлайні». Це не перша кампанія, яку запускає Фонд, аби закликати людей бути більш толерантними в мережевому спілкуванні [17].

Висновки. Аналіз комплексу зарубіжних джерел і адаптованих вітчизняними дослідниками даних свідчить про гостру актуальність проблеми кібербулінгу, адже сучасна молодь отримала в руки нову технологічну зброю, яка може завдати куди більш вагомої шкоди, ніж звичне з'ясування стосунків. Кібербулінг – віртуальне психологічне насильство, що супроводжується агресивною взаємодією підлітків, стає стресовою і психотравмальною ситуацією для всіх учасників кібернасильства: для жертви у процесі залякування чи переслідування, для агресора – у процесі можливого та відворотного покарання.

На наш погляд, подальше вивчення цього феномену має рухатися в напрямі з'ясування рольових моделей учасників кібербулінгу і їхніх особистісних особливостей. Отримані дані дадуть змогу побудувати структуру програми, спрямованої на запобігання кіберагресії, і методику, спрямовану на підвищення свідомого розуміння підлітками сутності неагресивних відносин між користувачами соціальних мереж, ознайомлення з різними можливостями застосування інтернету, завдяки яким можна отримувати користь від знань. Перспективою дослідження є також пошук ефективних методів захисту підлітків від небажаного впливу інтернету, озброєння дітей і молоді актуальними знаннями, навчання їх уникненню конфліктів та керуванню емоціями, актуальними під час роботи в мережах, зокрема як ідентифікувати знущання і безпечно їм протистояти.

Література:

1. Аникина М.Е., Ермошкина Т.А., Исаков Д.З., Кобзев М.В. Восприятие длинных текстов поколением «цифровых островитян». *Медиаскоп*. 2016. Вып. 1. URL: <http://mediascope.ru/node/2089>.
2. Сашенков С.А. Проблема коммуникационных угроз в социальных сетях Интернета и их влияние на несовершеннолетних пользователей. *Преступность в сфере информационно-телекоммуникационных технологий: проблемы предупреждения, раскрытия и расследования*.

- вания пре ступлений : Всерос. науч.-практ. конф. Воронеж : Воронеж. ин-т МВД России, 2015. С. 45–50.
3. Андреева А.О. Манипулирование в сети Интернет. Информационная безопасность и вопросы профилактики киберэкстремизма среди молодежи. Магнитогорск. 2015. С. 21–28.
  4. Баранов А.А., Рожина С.В. Психологический анализ причин подросткового кибербуллинга. *Вестник Удмуртского университета*. 2015. № 3. С. 5–8.
  5. Hinduja S., Patchin J. Bullying. *Cyberbullying and suicide Archives of Suicide Research*. 2010. № 14 (3). P. 206–221.
  6. Ybarra M. Linkages between depressive symptomatology and internet Harassment among young regular internet users. *CyberPsychology and behavior*. 2004. № 7 (2). P. 247–257.
  7. Junoven J. Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*. 2008. № 78. P. 496–505.
  8. Lenhart A., Ling R., Campbell S., Purcell K. Teens and mobile phones. Washington, DC : Pew Research Center. 2010. URL: <http://www.pewinternet.org/2010/04/20/teens-and-mobile-phones/>
  9. Kowalski R., Limber S. Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*. 2007. № 41 (6, Suppl.). P. 22–30.
  10. Маренцова А.И. Запугивание и издевательство в сети: феномен Cyberbullying. *Материалы дипломной работы*. 2015. URL: https://vemsky.ru/pubs/5779/Zapugivanie_i_izdevatelstvo_v_Seti_fenomen_cyberbullying?view_mode=text.
  11. Зинцова А.С. Социальная профилактика кибербуллинга. *Вестник Нижегородского университета имени Н.И. Лобачевского*. 2014. № 3. С. 122–128.
  12. Федоренко И.А., Колобова О.Л. Исследование кибербуллинга в современном мире. 2016. URL: <https://www.scienceforum.ru/2016/2161/25851>.
  13. Демидов В. Н., Кибербуллинг: Интернет против школьников. *Компьютерные вести*. 2011. № 5. URL: https://www.kv.by/archive/index_2011054401.htm.
  14. Кругляк А. Прикладні аспекти медіакультури: кібербулінг. <https://prezi.com/hrjmzh2h-giw/presentation/>
  15. Hvdston D., Hvdston B., Range B., Harbour C. Cyberbullying: Implications for Principal Leadership. *NASSP Bulletin*. 2013. № 97 (4). P. 297–313.
  16. Edeberg G., Thorvaldsen S., Ronning J. The Impact of cyberbullying and cyber harassment on academic achievements. *Digital Expectations and Experiences in Education*. 2016. P. 183–204.
  17. Unicef запустив кампанію проти кібербулінгу в мережі. URL: <https://netfreedom.org.ua/unicef-zapustyv-kampaniyu-proty-kiberbulin>.

Хоменко З. И. Мировой опыт предотвращения кибербуллинга в сетевом общении подростков: социально-психологический аспект

В статье рассмотрен социально-психологический аспект проблемы предотвращения буллинга в общении подростков в киберпространстве, проанализированы зарубежные и отечественные исследования подобной проблематики, выяснены главные причины появления и течения подобных преследований. Определены психологические особенности киберагрессии как новой формы социальной девиации и виды воздействия интернет-травли на психологическую безопасность подростков. Приведены статистические данные анализа исследователями явлений кибербуллинга в разных странах мира, осуществлена систематизация мер предупреждения и борьбы с интернет-преследованиями, которые применяются в развитых странах Европы и Америки.

Ключевые слова: социальные сети, интернет, сетевое общение, кибербуллинг, киберзапугивание, онлайн-безопасность.

Khomenko Z. I. World experience in preventing cyberbullying in networking adolescents: the socio-psychological aspect

The article deals with the socio-psychological aspect of the problem of preventing bullying in communicating teenagers in cyberspace, analyzing foreign and domestic studies on tangential issues, and identifying the main causes of the appearance and course of such persecution. The psychological peculiarities of cyberaggression as the latest form of social deviation and types of Internet harassment influence on psychological safety of adolescents are determined. The statistical data of researchers' analysis of manifestations of phenomena of cybersquatting in different countries of the world are presented, systematization of measures to prevent and combat Internet harassment, which are used in developed countries of Europe and America.

Key words: social networks, internet, network communication, cybersquatting, cyber bullying, online security.